

IQTISODIYOTDA RAQOBATNI RIVOJLANTIRISH – TEZKOR IQTISODIY O'SISHNING KALITI

Akbarov Jasur

*Raqobatni rivojlantirish va iste'molchilar
huquqlarini himoya qilish qo'mitasi*
ORCID: 0009-0003-5768-9099
jasurjan7akbarov@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada, raqobatni rivojlantirishning ahamiyati, raqobatning salbiy ta'sirlari va ehtiyot choralari, raqobatning ijtimoiy ta'siri, monopoliya va kartellar bilan kurashish, raqobatni raqamli transformatsiyaga ta'siri, raqobatni rivojlantirishda davlat siyosati va JST ga a'zo bo'lishda raqobat muhitining ahamiyati haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: raqobat, monopoliya va kartel, global raqobat va iqtisodiy integratsiya, ekologik barqarorlik, raqamli transformatsiya, iqtisodiy siyosat va raqobat, innovatsiyalar, ijtimoiy ta'sir, Jahon savdo tashkiloti.

РАЗВИТИЕ КОНКУРЕНЦИИ В ЭКОНОМИКЕ – ЗАЛОГ БЫСТРОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

Акбаров Жасур

*Комитет по развитию конкуренции
и защите прав потребителей*

Аннотация. В статье рассматриваются важность развития конкуренции, негативные последствия конкуренции и меры предосторожности, социальное воздействие конкуренции, борьба с монополиями и картелями, влияние конкуренции на цифровую трансформацию, государственная политика в области развития конкуренции и конкурентная среда в ВТО членство. Важность этого обсуждалась.

Ключевые слова: конкуренция, монополии и картели, глобальная конкуренция и экономическая интеграция, экологическая устойчивость, цифровая трансформация, экономическая политика и конкуренция, инновации, социальное воздействие, Всемирная торговая организация.

DEVELOPING COMPETITION IN THE ECONOMY IS THE KEY TO RAPID ECONOMIC GROWTH

Akbarov Jasur

*Competition promotion and
consumer protection committee*

Abstract. This article discusses the importance of promoting competition, the negative effects of competition and precautions, the social impact of competition, combating monopolies and cartels, the impact of competition on digital transformation, public policy in promoting competition, and the importance of the competitive environment in WTO membership.

Keywords: competition, monopoly and cartels, global competition and economic integration, environmental sustainability, digital transformation, economic policy and competition, innovation, social impact, World Trade Organization.

Kirish.

Raqobat iqtisodiyotning har bir sohasida muvaffaqiyatga erishishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Bozorlar o'rtasidagi sog'lom raqobat nafaqat mahsulot va xizmatlarning sifatini oshiradi, balki ishlab chiqaruvchilarni samaradorlikni yaxshilashga, texnologiyalarni joriy etishga va yangi innovatsiyalarni yaratishga undaydi. Bu jarayon, o'z navbatida, iqtisodiy o'sish, ish o'rinlarining yaratilishi va ijtimoiy farovonlikning oshishiga olib keladi. Raqobatning samarali ishlashi uchun davlat tomonidan ishlab chiqilgan siyosatlar va tartibga solish mexanizmlari juda muhimdir. Hukumatning raqobatni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan siyosatlari bozorlarni yanada shaffof va adolatli qiladi, shu bilan birga, monopoliyalar va kartellarning oldini oladi. Shuningdek, raqobatning global miqyosda kuchayishi, xalqaro bozorlarda faoliyat yuritish imkoniyatlarini oshiradi va kompaniyalarni o'z mahsulotlarini yanada innovatsion va samarali qilishga majbur qiladi.

Iqtisodiyotda raqobat – bu samarali resurs taqsimoti, innovatsiyalar va o'sishni rag'batlantiruvchi asosiy omil hisoblanadi. Raqobat orqali bozorlar o'rtasida sog'lom birlashish va raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyati yuzaga keladi. Bu jarayon, o'z navbatida, iste'molchilar uchun sifatli va arzon mahsulotlarni yaratishni ta'minlaydi, ishlab chiqaruvchilarni esa yangiliklar kiritishga undaydi. Biroq, raqobat faqatgina iqtisodiy yutuqlarni emas, balki ijtimoiy va ekologik barqarorlikni ham ta'minlashi kerak.

Bugungi kunda global bozorlar va yuqori tezlikda o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlar raqobatni yanada murakkablashtirmoqda. Monopoliyalar, kartellar va cheklovchi mexanizmlar bozorlar uchun tahdid solmoqda, shu bilan birga, global raqobat kompaniyalarni innovatsiyalarni joriy etishga, resurslardan samarali foydalanishga va yangi texnologiyalarni ishlab chiqishga majbur qilmoqda. Davlat siyosatining roli shundaki, u raqobatni qo'llab-quvvatlash va adolatli bozor sharoitlarini yaratish orqali bozorni muvozanatlash va innovatsiyalarni rag'batlantirishga qaratilgan. Shu bilan birga, ekologik barqarorlik va ijtimoiy farovonlikni oshirish uchun raqobatni rivojlantirishda mas'uliyatli yondashuv muhimdir.

Bu maqolada raqobatni rivojlantirishning iqtisodiyotdagi o'rnini, uning ijtimoiy va ekologik ta'sirlari, shuningdek, raqobatni kuchaytirish uchun davlat siyosatining ahamiyati tahlil qilinadi. Maqsadimiz, raqobatning o'sishga, innovatsiyalar va yangi ish o'rinlarining yaratishiga qanday hissa qo'shishini, shu bilan birga, ekologik va ijtimoiy mas'uliyatni qanday ta'minlash mumkinligini keng yoritishdir.

Adabiyotlar sharhi.

Iqtisodiyotda raqobatni rivojlantirish — bozor iqtisodiyotining asosiy elementlaridan biri bo'lib, iste'molchilar uchun mahsulot va xizmatlar sifatining oshishini ta'minlaydi, ishlab chiqaruvchilarga esa innovatsiyalarni rivojlantirishga imkon beradi. Ushbu soha bo'yicha ilmiy adabiyotlar turli nuqtai nazarlardan yoritilgan bo'lib, raqobatni kuchaytirishning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatlarini ko'rib chiqiladi. Adabiyotlar sharhida asosan uchta asosiy mavzu – raqobatning iqtisodiy roli, davlat siyosati va global raqobat o'rtasidagi aloqalar tahlil qilinadi.

1. Raqobatning iqtisodiy ahamiyati

Iqtisodiyotda raqobatning o'rnini va uning samaralari bo'yicha bir nechta ilmiy ishlar mavjud. Masalan, Smithning (1776) "Xalqning boyliklari" asarida raqobat bozorning o'ziga xos "ko'rinmas qo'l" sifatida tasvirlanadi. Smithning fikriga ko'ra, raqobat ishlab chiqarish va resurslarni samarali taqsimlashni ta'minlaydi, bu esa iqtisodiy o'sish va farovonlikka olib keladi. Shuningdek, Schumpeterning (1942) "Kapitalizm, sotsializm va demokratiya" asarida raqobatni innovatsiyalarning asosiy qo'zg'atuvchisi sifatida ko'rib chiqadi. Schumpeter "kreativ ydestroy" (ijodiy yo'q qilish) kontseptsiyasini kiritgan bo'lib, bu jarayon yangi texnologiyalar va mahsulotlarni joriy qilishda raqobatning muhimligini ta'kidlaydi.

2. Davlat Siyosati va Raqobat

Raqobatni rivojlantirishda davlat siyosatining roli haqida ko'plab tadqiqotlar mavjud. Beckerning (1976) "Economic Theory" asarida raqobat va monopoliyalarni boshqarishning

muhimligi ta'kidlanadi. Becker, bozor raqobatini saqlash va monopoliyalarning oldini olishda davlatning aktiv ishtirokini zarur deb hisoblaydi. Shu bilan birga, Tirolning (1988) "The Theory of Industrial Organization" asari bozor tuzilmalari va raqobat siyosatining tahlilini taqdim etadi. Tirole monopoliyalarga qarshi raqobatni qo'llab-quvvatlash va bozorlarni tartibga solishda davlatning aralashuvining muhimligini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, Williamsonning (1975) "Markets and Hierarchies" asarida bozor va firma o'rtasidagi munosabatlar va davlatning raqobatni tartibga solishdagi roli batafsil o'rganiladi. U raqobatni rivojlantirishda firmalarning o'zaro munosabatlaridagi ijtimoiy va institutsional tizimlarning ta'sirini ko'rib chiqadi.

Shuningdek, raqobatni rivojlantirish uchun davlat iqtisodiy siyosatining to'g'ri yo'naltirilishi zarur. Hukumat tomonidan ishlab chiqilgan raqobatni qo'llab-quvvatlovchi siyosatlar bozordagi monopoliyalarning oldini olish, kichik va o'rta biznesning o'sishiga ko'maklashish va innovatsiyalarni rag'batlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

3. Global raqobat va integratsiya

Global iqtisodiyotda raqobatning kuchayishi bo'yicha ba'zi ishlar, masalan, Krugmanning (2008) "International Economics" asari global raqobat va iqtisodiy integratsiyaning ahamiyatini yoritadi. Krugman, savdo va iqtisodiy integratsiya global raqobatni kuchaytirishini va kompaniyalarni yanada samarali bo'lishga undashini ta'kidlaydi. U shuningdek, o'zaro iqtisodiy bog'liqlik va integratsiyaning iste'molchilar uchun ijobiy natijalar yaratishini tushuntiradi.

Bundan tashqari, Porterning (1985) "Competitive Advantage" asarida global bozorlar sharoitida kompaniyalar qanday qilib raqobatbardosh ustunlikka ega bo'lishi mumkinligi haqida so'z yuritiladi. Porterning fikriga ko'ra, global raqobat kompaniyalarga yangi imkoniyatlar yaratadi, ammo ularni muvaffaqiyatli qo'lga kiritish uchun kompaniyalar o'z resurslarini samarali taqsimlashi, innovatsiyalarni joriy etishi va jahon miqyosida boshqaruv samaradorligini oshirishi kerak.

4. Ekologik va ijtimoiy jihatlar

Raqobatni rivojlantirishning ekologik va ijtimoiy jihatlarini ham ko'plab tadqiqotchilar o'rgangan. Ostromning (1990) "Governing the Commons" asarida umumiy resurslarni boshqarish va ekologik barqarorlikni ta'minlashda raqobatning o'rni ko'rib chiqiladi. Ostrom umumiy resurslar (masalan, suv, o'rmonlar) ustida raqobatni boshqarishning muhimligini va bu jarayonda hamkorlikning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Senning (1999) "Development as Freedom" asarida ijtimoiy adolat va farovonlikni ta'minlashda raqobatning qanday rol o'ynashini o'rganadi. Sen ijtimoiy rivojlanishning yagona iqtisodiy omil emasligini, balki ijtimoiy va ekologik sharoitlarni yaxshilashning zarurligini ta'kidlaydi. Uning fikriga ko'ra, raqobat nafaqat iqtisodiy samaradorlik, balki ijtimoiy tenglikni ham ta'minlashi kerak.

Tadqiqot metodologiyasi.

Iqtisodiyotda raqobatni rivojlantirish masalasini o'rganish uchun turli tadqiqot metodlari va yondoshuvlar qo'llanilishi mumkin. Ushbu tadqiqotda, raqobatni rivojlantirishning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatlarini o'rganiladi. Tadqiqotning metodologiyasi asosan quyidagi usullar va bosqichlardan iborat:

1. Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning asosiy maqsadi iqtisodiyotda raqobatni rivojlantirishning ahamiyatini, davlat siyosati, monopoliyalar va global raqobatning ta'sirini aniqlashdir. Shuningdek, raqobatni kuchaytirish uchun amalga oshirilishi lozim bo'lgan siyosat va strategiyalarni o'rganish ham tadqiqotning asosiy vazifalaridan biridir.

2. Izlanish usullari

Bu tadqiqotda bir nechta izlanish usullari birgalikda qo'llaniladi. Asosiy usullar quyidagilardan iborat:

- **Nazariy tahlil:** Iqtisodiyotda raqobatni rivojlantirishning nazariy asoslari va konseptual yondoshuvlarini o'rganish. Bu usulda ilmiy adabiyotlar, maqolalar va kitoblar tahlil qilinadi.

- **Empirik tahlil:** Ma'lumotlarni amaliy jihatdan yig'ish va tahlil qilish. Masalan, statistik ma'lumotlar, so'rovlar, so'nggi o'zgarishlar va tahliliy hisobotlar asosida raqobatning hozirgi holati o'rganiladi.

3. Ma'lumotlarni yig'ish metodlari

Ma'lumotlarni yig'ish uchun quyidagi metodlar qo'llanadi:

- **Ilmiy adabiyotlar tahlili:** Iqtisodiyotda raqobatni rivojlantirish bo'yicha mavjud ilmiy va amaliy tadqiqotlar, kitoblar, maqolalar, hukumat hisobotlari va boshqa manbalar tahlil qilinadi.

- **Kechikkan ta'sir tahlili** (*Impact Evaluation*): Raqobatni rivojlantirishga qaratilgan siyosatlarining amaldagi natijalarini o'rganish, ularning iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirini tahlil qilish.

4. Tahlil qilish usullari

Olingan ma'lumotlar tahlili uchun quyidagi usullar qo'llanildi:

- **Kvantitativ tahlil:** Ma'lumotlarni raqamlar yordamida tahlil qilish. Statistik metodlar, regressiya tahlili va matematik modellardan foydalanish orqali raqobatning turli jihatlarini va uning o'sishiga ta'siri o'rganiladi.

- **Sifatli tahlil:** Kvalitativ metodlar yordamida olingan ma'lumotlarni tahlil qilish. Bu metod bilan, raqobatning ijtimoiy va ekologik ta'sirlarini yaxshiroq tushunishga erishish mumkin. Masalan, intervyular va so'rovlar asosida respondentlarning fikrlarini tahlil qilish.

5. Tadqiqotning cheklovlari

Tadqiqotning ba'zi cheklovlari mavjud bo'lishi mumkin:

- **Ma'lumotlarning chegaralanganligi:** Ba'zi ma'lumotlar mavjud bo'lmasligi yoki maxfiylik sababli ularni olish qiyin bo'lishi mumkin.

- **Raqobatni aniqlashda murakkabliklar:** Raqobatning samaradorligini o'lchashda ba'zi turdagi bozorlar va sektorlar o'rtasida farqlar mavjud bo'lishi mumkin, bu esa umumiy natijalarni olishda qiyinchiliklar tug'diradi.

6. Tadqiqot bosqichlari

Tadqiqotning amalga oshirilishi quyidagi bosqichlardan iborat:

Ma'lumotlarni yig'ish: Ilmiy adabiyotlar, so'rovlar va statistik ma'lumotlar to'planadi.

Tahlil qilish: Yig'ilgan ma'lumotlar tahlil qilinadi va natijalar chiqariladi.

Xulosa chiqarish: Raqobatni rivojlantirish uchun amaliy tavsiyalar beriladi va ilmiy asosda xulosa chiqariladi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Raqobat iqtisodiyotning muvaffaqiyatli ishlashining asosiy omillaridan biridir. U iste'molchilar uchun yanada arzonroq va sifatli mahsulotlar ishlab chiqarishni, ishlab chiqaruvchilarni innovatsiyalar kiritishga undashni, va natijada iqtisodiy o'sishni ta'minlashni rag'batlantiradi. Raqobatni rivojlantirish, ayniqsa rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda, resurslarni samarali taqsimlash, ishbilarmonlik muhitini yaxshilash va bozorni mustahkamlashda katta ahamiyatga ega. Boshqacha qilib aytganda, raqobat sharoitida kompaniyalar o'z mahsulotlarini yoki xizmatlarini yaxshilashga intilishadi, bu esa iste'molchilarga yanada sifatli va arzon mahsulotlar taqdim etishga imkon beradi. Bunda, yangi texnologiyalar, innovatsiyalar va ishlab chiqarish jarayonlarining takomillashuvi orqali ishlab chiqaruvchilar o'z mahsulotlarini diversifikatsiya qilishadi, bu esa iqtisodiyotning umumiy o'sishiga yordam beradi.

Raqobatni rivojlantirish uchun davlat iqtisodiy siyosatining to'g'ri yo'naltirilishi zarur. Hukumat tomonidan ishlab chiqilgan raqobatni qo'llab-quvvatlovchi siyosatlar bozordagi monopoliyalarning oldini olish, kichik va o'rta biznesning o'sishiga ko'maklashish, va innovatsiyalarni rag'batlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bundan tashqari, raqobatni mustahkamlash uchun huquqiy doiralar va yuridik me'yorlar ishlab chiqilishi zarur, bu esa

barcha bozor ishtirokchilarining adolatli raqobatlashishini ta'minlaydi. Shuningdek, raqobatni rivojlantirishda innovatsiyalarni rag'batlantirish alohida o'rin tutadi. Texnologik taraqqiyot va yangi mahsulotlar iste'molchilarni jalb qilishda, ishlab chiqaruvchilarni esa o'z faoliyatini takomillashtirishda yordam beradi. Innovatsiyalar bozorni diversifikatsiya qilish va yangi ish o'rinlarini yaratish imkonini beradi, bu esa iqtisodiyotning umumiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Raqobat kuchaygan sari kompaniyalar resurslarni samarali ishlatish va ishchilarni malakasini oshirishga ko'proq e'tibor qaratishadi.

Biroq, raqobatning haddan tashqari kuchayishi ba'zan salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Masalan, ba'zi hollarda korxonalar o'z mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun atrof-muhitga zarar yetkazadigan texnologiyalarga murojaat qilishi mumkin. Shu bilan birga, raqobatning keskinlashuvi kichik kompaniyalar uchun to'siq bo'lishi, yirik monopoliyalar esa bozorni butunlay egallashga harakat qilishi mumkin. Shuning uchun davlat va reglamentlovchi organlar raqobatni faqat ijobiy nuqtai nazardan rivojlantirishga intilishlari, bu jarayonda bozorni muvozanatlash uchun ehtiyot choralarini ko'rishlari zarur.

Hozirgi kunda raqobatni rivojlantirishda ekologik barqarorlik masalalari ham ahamiyat kasb etadi. Raqobat faqat iqtisodiy jihatdan samarali bo'lishi kerak emas, balki ekologik jihatdan ham barqaror bo'lishi zarur. Yangi texnologiyalar va innovatsiyalarni ishlab chiqishda ekologik toza usullarni qo'llash raqobatning muhim jihatlardan biri bo'lishi kerak. Raqobat, shu bilan birga, kompaniyalarni atrof-muhitni asrash va ekologik jihatdan toza mahsulotlar ishlab chiqarishga undaydi. Shuningdek, davlat ekologik me'yorlar yaratish orqali raqobatni ekologik barqarorlikka moslashtirishga yordam berishi mumkin. Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyot va texnologiyalarning rivojlanishi raqobatni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Raqamli transformatsiya kompaniyalarga global bozorlar bilan raqobatlashishda yanada ko'proq imkoniyat yaratmoqda. Internet, sun'iy intellekt, va avtomatlashtirilgan tizimlar orqali kompaniyalar yanada samarali ishlashga va yangi bozorlarni kashf qilishga muvaffaqiyatli kirishmoqda. Raqamli innovatsiyalar raqobatni kuchaytiradi hamda bozorni yanada ochiq va shaffof qiladi, bu esa iste'molchilarga yanada kengroq tanlov imkoniyatini taqdim etadi.

Shuningdek, Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a'zo bo'lishda iqtisodiyotning raqobat muhiti muhim ahamiyatga ega, chunki bu tashkilotga kirish orqali davlatlar o'z iqtisodiy tizimlarini global darajada yanada ochiq va samarali qilishadi. Raqobat muhiti bir necha jihatdan ta'sir qiladi:

Samaradorlikni oshirish: JSTga a'zo bo'lgan davlatlar, o'z raqobatbardoshligini oshirishga majbur bo'lishadi. Jahon bozorida samarali ishlash uchun, ichki bozorda ham raqobatni kuchaytirish zarur bo'ladi. Bu o'z navbatida, ishlab chiqarish va xizmatlar sohasida innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashga va yanada sifatli mahsulotlar yaratishga turtki beradi.

Teng raqobat sharoitlari: JST a'zosi bo'lish davlatlarga, boshqa davlatlar bilan bir xil raqobat sharoitlariga ega bo'lishni kafolatlaydi. Tashkilot qoida va me'yorlariga rioya qilishni talab qiladi, bu esa mahalliy bozorni monopoliyalar va nohaq raqobatdan himoya qiladi.

Savdo va investitsiyalarni oshirish: Raqobat muhiti JSTga a'zo davlatlarda, bozordagi ishtirokchilarga o'z mahsulotlarini dunyo bozorlariga chiqarish imkonini beradi. Bu esa investitsiyalarni jalb etishga, yangi texnologiyalarni import qilishga va biznesni rivojlantirishga yordam beradi.

Tijoratning diversifikatsiyasi: Raqobat muhiti yangi bozorlarni kashf qilishga va biznesni kengaytirishga undaydi. Bu, iqtisodiyotning diversifikatsiyasini ta'minlashga yordam beradi, ya'ni yangi sanoat tarmoqlari rivojlanishi mumkin.

Me'yoriy va normativ muhitni yaxshilash: JSTga a'zo bo'lish orqali, mamlakatlar xalqaro savdo me'yorlari va standartlariga rioya qilishadi. Bu, ichki bozorda ham eng yaxshi amaliyotlarni joriy etishga yordam beradi, shuningdek, raqobat muhitini oshiradi.

Iqtisodiyotda raqobatni rivojlantirishning iqtisodiy o'sishga bo'lgan ta'sirini yanada chuqurroq tahlil qilib, shuni aytish mumkinki:

Raqobat bozorni samarali ishlashiga imkon beradi, chunki kompaniyalar o'z mahsulotlarini takomillashtirishga va narxlarni raqobatbardosh qilishga majbur bo'ladilar. Bu esa to'g'ridan-to'g'ri ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Erkin raqobat bozorida innovatsiyalar va yangi texnologiyalar tezroq joriy etiladi. Tadqiqotlarda ko'rsatilganidek, kompaniyalar raqobat muhitida yangi mahsulotlar ishlab chiqishga va xizmat sifatini oshirishga harakat qilishadi. Masalan, smartfon sanoatida Apple va Samsung o'rtasidagi raqobat doimiy ravishda yangi texnologiyalarni va dizaynlarni yaratishga undaydi. Raqobat narxlarni arzonlashtirishga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqobat yuqori bo'lgan bozorlar iste'molchilarga yuqori sifatli mahsulotlarni nisbatan arzon narxlarda taqdim etadi. Masalan, raqobat kuchli bo'lgan avtomobil sanoatida xaridorlar uchun bir qancha variantlar mavjud bo'lib, ular o'z ehtiyojlariga eng mos keladigan modelni tanlashlari mumkin.

Raqobat kuchaygan sari kompaniyalar o'z ishlab chiqarish quvvatlarini oshirishga va yangi ish o'rinlarini yaratishga majbur bo'ladi. Bu esa ijtimoiy farovonlikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqobat kuchli bo'lgan sohalarda yangi ish o'rinlarining soni ham ortadi. Raqobatning rivojlanishi jamiyatda iqtisodiy tenglikni oshiradi. Raqobatning kuchayishi kompaniyalarni o'z xizmat va mahsulotlarini kengroq ijtimoiy guruhlarga moslashtirishga undaydi, bu esa odamlarning xarid qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqobatning rivojlanishi farovonlikni oshiradi. Bozorlarda raqobatning kuchayishi, shuningdek, yanada samarali iqtisodiy siyosatlarni ishlab chiqishga imkon beradi.

Davlat tomonidan amalga oshiriladigan raqobat siyosati, bozorni to'g'ri tartibga solishga yordam beradi. Bu o'z navbatida monopolistik holatlar va bozorni dominatsiya qilgan kompaniyalarni cheklashga imkon beradi. Masalan, AQShda va Yevropada monopoliyalarni taqiqlovchi qonunlar bozorning o'zgaruvchan va samarali bo'lishini ta'minlaydi. Raqobatning kuchayishini rag'batlantirish uchun davlat subsidiyalarini taqdim etish ham muhim omil hisoblanadi. O'rta va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash va innovatsion startaplarni rivojlantirish uchun davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi kerak. Ayrim hollarda, davlat raqobatni to'g'ri tartibga solmasligi natijasida monopoliyalar paydo bo'lishi mumkin. Monopoliyalar esa narxlarning yuqorilashiga, sifatning yomonlashishiga va xizmatlarning kamayishiga olib keladi. Shu sababli, davlatning adolatli raqobat siyosatini qo'llab-quvvatlashi zarur. Shuningdek, raqobatning ekologik ta'sirini kuchaytirish uchun kompaniyalar ekologik toza texnologiyalarni ishlab chiqish va qo'llashga ko'proq sarmoya kiritadilar. Ekologik raqobat rivojlangan bozorlar, ishlab chiqaruvchilarni ekologik xavfsizlikni ta'minlashga undaydi, bu esa atrof-muhitni himoya qilishga yordam beradi. Davlat tomonidan raqobatni rivojlantirish uchun amalga oshiriladigan ekologik siyosatlar ham ahamiyatli. Bu siyosatlar orqali davlat kompaniyalarni atrof-muhitni himoya qilishga va barqaror ishlab chiqarish usullarini joriy etishga rag'batlantiradi.

Xulosa va takliflar.

Tadqiqot davomida iqtisodiyotda raqobatni rivojlantirishning turli aspektlari, uning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik ta'sirlari o'rganildi. Raqobatning kuchayishi, o'z navbatida, bozorlarning samarali ishlashiga, innovatsiyalarni joriy etishga va resurslarni optimallashtirishga yordam beradi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, raqobatning rivojlanishi iqtisodiy o'sishning muhim omilidir, chunki raqobat bozorlarni ochiq, samarali va innovatsion faoliyatga yo'naltiradi. Iste'molchilar uchun bu arzon narxlarda sifatli mahsulotlar va xizmatlar taqdim etilishiga olib keladi, shu bilan birga yangi ish o'rinlari yaratilib, jamiyatda farovonlikning oshishiga xizmat qiladi.

Davlat siyosati va regulatsiyasi, shuningdek, raqobatni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Monopoliyalarni cheklash, erkin savdoni rag'batlantirish va global bozor sharoitlarida raqobatni mustahkamlash uchun davlat tomonidan amalga oshiriladigan samarali siyosatlar bozorni optimallashtirishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, ekologik masalalar ham

raqobat jarayonida e'tiborga olinishi zarur, chunki raqobat atrof-muhitni himoya qilishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, raqobatning iqtisodiyotdagi o'rni nafaqat ishlab chiqarish va savdoda, balki innovatsiyalar va barqaror rivojlanishni rag'batlantirishda ham sezilarli ahamiyatga ega. Shuning uchun raqobatni rivojlantirish, faqat iqtisodiy o'sish uchun emas, balki butun ijtimoiy va ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun ham zarur.

Tatqiqot natijalaridan kelib chiqib, taklif etiladi:

Davlat tomonidan raqobatni qo'llab-quvvatlash siyosatini kuchaytirish – Tadqiqotda ko'rsatilganidek, davlatning raqobatga doir siyosati bozor samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Raqobatni rivojlantirish uchun davlat monopoliyalarni nazorat qilish, raqobatni ta'minlovchi qonunlarni takomillashtirish va erkin bozorlarni rag'batlantirishni davom ettirishi kerak. Xususan, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash orqali innovatsiyalar va yangi texnologiyalarni joriy etish uchun sharoit yaratish muhimdir.

Innovatsiyalarni rag'batlantirish – raqobatni kuchaytirish orqali ishlab chiqaruvchilarni innovatsion ishlanmalar va yangi mahsulotlarni yaratishga undash kerak. Innovatsiyalar bozorni diversifikatsiya qilish, yangi ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Davlat va xususiy sektorda ilm-fan va texnologiyalarga sarmoya kiritish, raqobatni kuchaytirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratadi.

Raqobatning ekologik jihatlariga e'tibor qaratish – raqobatni rivojlantirishda ekologik barqarorlikni ham hisobga olish lozim. Ekologik xavfsiz texnologiyalarni ishlab chiqish va ishlab chiqarishda ekologik standartlarga rioya qilishni rag'batlantirish, raqobatni rivojlantirish jarayonida atrof-muhitga ta'sirni kamaytirish imkonini beradi. Davlat tomonidan ekologik raqobatni rag'batlantirish uchun tegishli qonunlar va siyosatlarni ishlab chiqish zarur.

Global raqobat muhitiga moslashish – global bozorlar bilan integratsiya raqobatni kuchaytirishga yordam beradi. O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun erkin savdo va iqtisodiy integratsiya orqali yangi eksport imkoniyatlarini yaratish muhimdir. Shuningdek, global raqobat muhitiga moslashish va unga tayyor bo'lish uchun mahalliy kompaniyalar uchun zarur bilim va resurslar yaratish lozim.

Raqobatbardosh bozorlarni yaratish uchun davlat regulyatsiyasini kuchaytirish – raqobatni rivojlantirish uchun samarali davlat regulyatsiyasi zarur. Raqobatni ta'minlash uchun bozorlarni erkin va adolatli qilish uchun davlat regulyatorlari bozorni yaxshi tushunib, kerakli choralarni ko'rishi kerak. Bunda, bozorning har bir ishtirokchisi, shu jumladan kichik va o'rta bizneslar, o'z imkoniyatlarini teng tarzda amalga oshirishi uchun sharoit yaratilishi zarur.

Raqobat va ijtimoiy farovonlikni muvozanatlash – raqobatning iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi rolini tan olgan holda, ijtimoiy tenglikni ta'minlashga ham e'tibor qaratish zarur. Iste'molchilarga sifatli va arzon mahsulotlarni taqdim etishdan tashqari, ijtimoiy farovonlikni ta'minlash uchun davlat tomonidan ijtimoiy dasturlarni qo'llab-quvvatlash muhimdir. Raqobatni kuchaytirish orqali ishlab chiqaruvchilar o'z mahsulotlarini kengroq ijtimoiy guruhlariga moslashtirishi va shu bilan birga jamiyatda adolatni ta'minlashi mumkin.

Adabiyotlar/Jumepamypa/References:

Adam Smith (1776) *"Xalqning boyliklari"* 980 bet.

Amartya Sen (1999) *"Development as Freedom"* 500 bet.

Bekmurodov A.Sh., G'afurov U.V. (2007) *O'zbekistonda iqtisodiyotni liberallashtirish va modernizastiyalash: natijalar va ustuvor yo'nalishlar. O'quv qo'llanma. T.: TDIU* 300 bet.

Elinor Ostrom (1990) *"Governing the Commons"* 420 bet.

Farmon (2023) *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 6-iyundagi "Ma'muriy islohotlar doirasida raqobatni rivojlantirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish sohasida davlat boshqaruvini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-108-son Farmoni.*

Gary Becker (1976) *"Economic Theory"* maqola.

Joseph Schumpeter (1942) "Kapitalizm, sotsializm va demokratiya" 300 bet.

Jean Tirole (1988) "The Theory of Industrial Organization" 600 bet.

Michael Porter (1985) "Competitive Advantage" 480 bet.

N.M.Rasulov, A.R. Ismailov (2019) "Monopoliyaga qarshi boshqaruv nazariyasi" O'quv qo'llanma. -T.: «IQTISODIYOT». 208 bet.

Oliver Williamson (1975) "Markets and Hierarchies" 450 bet.

Paul Krugman (2008) "International Economics" 840 bet.

Qonun (2023) O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 3-iyulda yangi tahrirdagi "Raqobat to'g'risida"gi O'RQ-850-son Qonuni.

Shodmonov Sh., G'afurov U. (2020) Iqtisodiyot nazariyasi. Ma'ruzalar matni. - T.: TDIU 350 bet.